

ÖLÜMÜNÜN 100. YILDÖNÜMÜNDE

MARCEL PROUST

Zeynel Kiran ve Ayşe (Eziler) Kiran'ın
yazıları / s. 4, 6, 8

Çizim: VAN HOWELL

ÖLÜMÜNÜN 100. YILDÖNÜMÜNDE MARCEL PROUST (10 TEMMUZ 1871-18 KASIM 1922)

Yaşamıyla yaptığını takas etti, yazmak için yaşadı!

Fransız Edebiyatının ilk beş büyük yazarından biri olan Marcel Proust'un yaşamını yapıtına adadığını söylemek yetmez. Honoré de Balzac ve Gustave Flaubert'den farklı olarak Proust, yaşamıyla yapıtını takas etmiş, yazmak için yaşamıştır.

Kayıp Zamanın İzinde her türlü yorumun üstünde yirminci yüzyılın en önemli başyapıtlarından biridir. Bu romanda kuramı dayatan yapıtın kendisidir. Proust'u iyi anlamak için her zaman yapıtın kendisine dönmek gerekir. Üç bin sayfalık, yüzlerce roman kişisi barındıran, yirmi yıllık bir uğraşın sonucu ortaya çıkan Kayıp Zamanın İzinde son derece etkileyici ve düşündürücüdür.

Proust tıpkı Ortaçağ gotik katedralleri gibi anıtsal bir yapıt kurgulanmıştır. Bu yapıtı Saint-Simon'un Anıları (Mémoire de Saint-Simon) ya da Binbir Gece Masalları ile karşılaştıranlar olmuştur.

Proust'un romanı hem dünyanın en hüznünlü hem de en komik romanıdır. Gerçek bir insanlık güldürüsü diye adlandırılan, yedi ciltten oluşan Kayıp Zamanın İzinde ne bir macera ne de bir aksiyon içerir. Okur bu romanı okurken yeni bir ritme, yorumlamalara ve sapsmalara hazırlanmalıdır. Proust'un romanı tinsel bir yolculuktur.

ZEYNEL KIRAN

Prof. Bedrettin Tuncel'in anısına saygılarımla...

PROUST'UN MEKTUPLARI...

Değerli hocam Bedrettin Tuncel, henüz Galatasaray Lisesi'nde öğrenciyken 1928 yılında Meşale Dergisi'nde¹ Marcel Proust (10 Temmuz 1871-18 Kasım 1922) hakkında yazdığı kısa tanıtma yazısında şöyle diyordu: "Büyük muharririn takdirkârları gün geçtikçe artmaktadır. Herhalde on sene sonra Marcel Proust, bugünkünden daha fazla sevinecek ve takdir edilecektir."

Hocamın öngörüsü bununla sınırlı değildi. 1975 yılında eşim Aysel (Eziler) Kiran ile Fransa'da doktora yapmak üzere Fransız hükümetinden burs aldığımızda, evine hocamızı ziyaretine gitmiştik.

Kütüphanesinden çıkardığı altı ciltlik Marcel Proust'un Toplu Mektupları'nı (La Correspondance Générale de Marcel Proust)² eşime hediye ederken "Sen Proust'un mektuplarında döneminin yazınsal ve sanatsal yansımaları üzerine çalış" demişti. Bu çalışma Fransa'da Marcel Proust'un Mektupları üzerine yazılmış ilk doktora tezi oldu.

Amerikalı araştırmacı Philippe Kolb'un yirmi bir ciltlik Marcel Proust'un Mektupları'nın (1970-1993)³ yayınının tamamlanmasıyla birlikte "mektuplar" üzerine özellikle makale sınırlarında değerli çalışmalar başladı.

ANITSAL YAPITI: 'KAYIP ZAMANIN İZİNDE'!

Gerçekten de Proust okunması zor da olsa hem özel yaşamı hem yazınsal görüşleri hem de yapıtı ile bir efsane olmuştur. Hakkında neler söylenmedi ki; sekreteri, şoförü ve sevgilisi olarak bilinen Alfred Agostinelli'ye⁴, bir planör satın aldığı, Birinci Dünya Savaşı sırasında bombalar patlarken gece geç saatlerde ünlü Ritz oteline⁵ yemeğe gittiği, romanını yazmak için gece çalıştığı, gündüz uyuduğu, son nefesini verirken "Anne, anne" diye mırıldandığı...

Binbir Gece Masalları⁶ kadar uzun, onun kadar büyüleyici bir yapıt vereceğini kim düşleyebilirdi? Aslında bu romanın arkasında, bir yapıta adanmış bir yaşam ve bu yaşamı içinde barındıran bir yapıt gerçekliği söz konusudur.

Kuşkusuz Proust'un yaşamını yapıtına adadığını söylemek yetmez. Honoré de Balzac ve Gustave Flaubert'den farklı olarak Proust, yaşamıyla yapıtını takas etmiş, yazmak için yaşamıştır. Kayıp Zamanın İzinde⁷ her türlü yo-

rumun üstünde yirminci yüzyılın en önemli başyapıtlarından biridir.

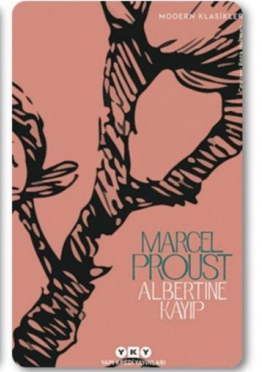
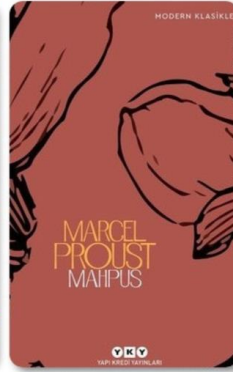
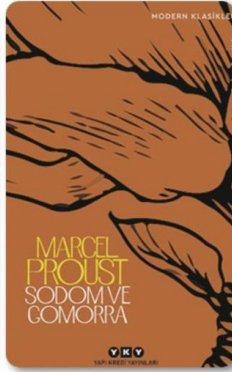
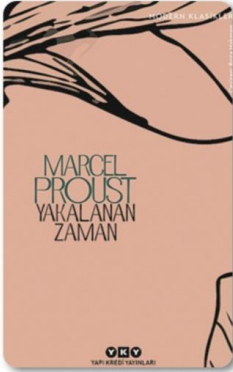
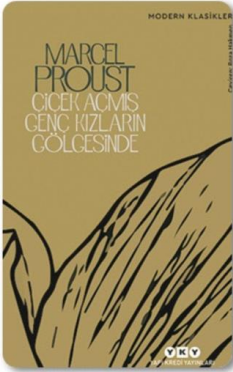
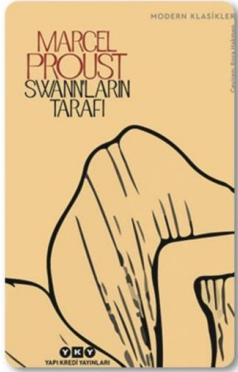
Bu romanda kuramı dayatan yapıtın kendisidir. Eleştirel incelemeler bir yana, Proust'u iyi anlamak için her zaman yapıtın kendisine dönmek gerekir.

Yayımlandığında, çevresindekiler ile birlikte pek çok okuru şaşırtan bu yapıt dünya edebiyatının zirvelerinden biri, Proust ise Fransız Edebiyatının ilk beş büyük yazarından biri olarak kabul edilir.

Kuşkusuz bu tür yargılar kesin, değişmez değildir; her şeyin ölçüsü zamandır. Üç bin sayfalık, yüzlerce roman kişisi barındıran, yirmi yıllık bir uğraşın sonucu ortaya çıkan Kayıp Zamanın İzinde son derece etkileyici ve düşündürücüdür. Proust tıpkı Ortaçağ gotik katedralleri gibi anıtsal bir yapıt kurgulanmıştır. Bu yapıtı Saint-Simon'un Anıları (Mémoire de Saint-Simon) ya da Binbir Gece Masalları ile karşılaştıranlar olmuştur.

BALZAC VE PROUST!

Ondan önce büyük hayranlık duyduğu bir tek yazar bu kadar geniş çaplı bir roman yazmıştı, o da Balzac'tı. İnsanlık Güldürüsü⁸ (La comédie humaine) başlığı altında tam altmış roman sunar, yazar. >>>

Okur tüm bu romanları okumamış olsa bile *Balzac*'ı sevebilir, oysa *Proust* bize yedi ciltten oluşan (*Swann'ların Tarafı-Du côté de chez Swann* / 1913; *Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde-A l'ombre des jeunes filles en fleurs* / 1919; *Guermantes'ların Tarafı-Du côté de Guermantes* / 1920-21; *Sodom ve Gomorra-Sodome et Gomorhe* / 1921-22; *Mağpus-La prisonnière* / 1923; *Albertine Kayıp-Albertine disparue* / 1925; *Yakalanan Zaman* ⁹ -*Le temps retrouvé* / 1927) tek bir roman verir.

Bu romanlardan son üçü yazarın ölümünden sonra yayımlanmıştır. *Proust* uzmanlarına göre bu romanlar yayım tarihleri sırasına göre okunmalıdır, tek başına hiçbir diğelerinden bağımsız olarak anlaşılabilir.

Kısacası *Kayıp Zamanın İzinde*, baştan sona, başka bir yaşamın, anlatıcının çocukluğundan ("*Combray*", *Swann'ların Tarafı*) yaşlılığına dek (*Yakalanan Zaman*) anlatılan tek bir öyküdür.

Balzac bir romandan diğerine, kahramanlarını dolaştırır, rollerini küçültüp büyütür tüm bir toplumun panoramasını verirken okur yüzlerce dram ile karşı karşıya kalır.

Oysa *Proust*'ta tek bir güldürü vardır. İşte bu da bize *Proust*'un romanının neden bu kadar uzun olduğunu gösterir. Çünkü *Proust*'un insanları oldukları gibi göstermek için zamana gereksinimi vardı. "*İnsanları olduğu gibi göstermek*" deyimiyle, yazar insanların değiştiklerini, kendilerine rağmen onları değiştiren şeyin de "*zaman*" olduğunu vurgulamak istemiştir. İnsanlar oldukları gibi, yani yarı aynı olmayacaklardır; değişken, kestirilemez, öngörülemez olacaktır.

ZAMANIN İZLERİ...

Anlatıcı *Guermantes* Düşesinin evinde gençliğinden tanıdığı tüm kişilerle birlikte bir sabah çayına davetlidir. Önce hiç kimseyi tanıyamaz. Toplumsal statüsü değişmiş dul kalan zengin kentsoylu *Madame Verdurin* yeniden evlenmiş ve *Guermantes* Düşesi olmuştur. Değişmiştir. Diğer davetlilerin yüzlerine maske taktıklarını sanarak kendisini bir maskeli baloya gelmiş gibi hisseder.

Karşısındakilerin saçlarının beyazladığını, yüzlerinde kırışıklara ulaştığını, kimilerinin hafifçe kilo aldığını ayımsayarak, anlatıcı bunun bir kılık değiştirme olmadığını

ni, göstergelerin zamanın bıraktığı izler olduğunu anlar. Bu arada kendisini de yaşlandığını farkına varır.

Ayrıca *Saint-Loup* ve çocukluk aşkı *Gilberte Swann*'ın kızının *Guermantes* ailesinden biriyle evlendiğini görür. Anlatıcının çocukluğunda hiçbir zaman bir araya gelmeyen *Swann*'larla *Guermantes*'lar barışmış birbirlerine yaklaşmış ve birleşmişlerdir. Anlatıcının hep arzu ettiği burjuva *Swann*'ların tarafıyla soylu *Guermantes* tarafı bir araya gelmiştir; bu bir anlamda Fransız toplumunun barışmasının imgesidir.

Proust okurun ilgisini çekmek için bir olaya başvurmaz; kahramanları o kadar eğlendirici, o kadar cana yakındır ki ne iş yaptıkları okuru ilgilendirmez bile. *Kayıp Zamanın İzinde* her şeyden önce bir gerçeğin araştırılmasıdır, zaten romanın başlığı da bu arayış izleğini ortaya koyar.

Kısacası *Kayıp Zamanın İzinde* zamanın, geçmişini yitiren ve onu yeniden bulmaya çalışan bir adamın öyküsüdür. Başka bir deyişle, bu yapıt bir yeteneğin, bu yeteneğin gerçekleşiminin romanıdır.

PROUST'A EN BÜYÜK HAKSIZLIK!

Proust'un romanı özyaşamöyküsüyle öyle sıkı bir ilişki içindedir ki yazarın yaşamöyküsünü bilenler genellikle yapıtın özyaşamöyküsel olduğu kanısına kapılırlar.

Bu *Proust*'a yapılabilecek en büyük haksızlıktır, çünkü yapıt aslında gerçeği arayan bir adamın büyük macerasını anlatır.

Anlatıcı *Guermantes*'lerdeki sabah çayında gerçek yaşamın başka bir yerde, edebiyatta olduğunu farkına varır. Anlatıcı yazar olur, bir konu araştırmasına bile gereksinim duymadan yaşamış olduğu, yani yitirdiği yıllara geri döner.

EĞRETİLEMELER...

Proust'un en dikkat çekici özelliklerinden biri de sürekli eğritilemeye (metafora) başvurmasıdır. Bir biçem betimsinden metafizik bir kanıt yaratır, biçimin ölümsüzlüğüne inanır. Bunu *Proust*'tan daha iyi yapan başka bir yazar olmadığ söylenir. Aslında yazarın sırrı basittir.

Okur bu anlatı ustasının betimlediği "*Martinville*'in çanları"nı, "*Guermantes* düşesinin kırmızı ayakkabılarını", *Bergotte*'un ölümünü, "*Vinteuil* sonatının küçük tümcesini" nasıl unutulabilir?

"*Güldürü ögesini çok iyi kullanmasına karşın mutsuzluğu Proust'tan daha iyi anlatan bir yazar var mı?*" diye insan kendine sormadan edemiyor. Olağanüstü bir gözlemciydi, kendisini ve başkalarını bu kadar gülünçleştirir bir yazar yoktur herhalde. Kolayca mizahtan hıve geçen inanılmaz bir ironi yeteneğinin yanında paha biçilmez taklitleri ve pastişleri de unutulmamıştır.

Güldürünün tüm biçimlerini ustalıkla kullanmıştır. Yaratdığı kurmaca kişileri gerçek kişilerden daha iyi tanıyır. Kısacası *Proust*'un romanı hem dünyanın en hüznünlü hem de en komik romanıdır. Gerçek bir insanlık güldürüsü diye adlandırılan, yedi ciltten oluşan *Kayıp Zamanın İzinde* ne bir macera ne de bir aksiyon içerir. Okur bu romanı okurken kendini yeni bir ritme, yorumlamalara ve sapmalara hazırlamalıdır. Kısacası *Proust*'un romanı tinsel bir yolculuktur.

¹ *Bedrettin Tuncel, Seçme Yazılar, (Yay. haz. Alpaz Kabacalı), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2001.*

² *Correspondance Générale de Marcel Proust, yay. haz. Robert Proust ve Paul Brach, Paris, Plon, Coll. La Palatine, 1930'dan 1936'ya (altı cilt) (Correspondance Générale de Marcel Proust publiée par Robert Proust et Paul Brach, Paris, Plon, Coll. La Palatine, 1930 à 1936). Ayrıca Corr-Proust, édition numérique de la correspondance de Marcel Proust, .*

³ *Marcel Proust'un Mektupları, yaz haz. Philippe Kolb, I-XXI cilt, yirmi bir ciltlik eksiksiz basım, Plon yay. Paris. (Correspondance de Marcel Proust, tomes 1 à XXI, édition complète en 21 volumes de Philip Kolb 1 janvier 1970)*

⁴ *Romanın kahramanlarından Albertine'e esin verdiği söylenmektedir.*

⁵ *Ernest Hemingway bu otelinin barının müdavimiydi.*

⁶ *Anonim, Binbir Gece Masalları, Alfa Yay., İstanbul, 2018*

⁷ *Marcel Proust, Kayıp Zamanın İzinde (À la recherche du temps perdu), Çev. Roza Hakmen, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2006.*

⁸ *İnsanlık Güldürüsü'nü oluşturan pek çok roman Türkçeye çevrilmiştir.*

⁹ *Bu romanların tümü Roza Hakmen tarafından dilimize çevrilmiş olup Yapı Kredi Yayınları'ndan yayımlanmıştır. ■*

Marcel Proust, Kayıp Zamanın İzinde ve modern roman!

Çizim: EVA KLOS

Marcel Proust, Kayıp Zamanın İzinde ile roman sanatının bir bölümünü kapatıyor, modern romanı başlatıyordu. Artık kahramanlar, Honoré de Balzac'ın, Émile Zola'nunkiler gibi romandan romana dolaşmıyor, rolleri değişmiyordu. Tek bir roman söz konuydu. Bu romanda kahraman yaşlanıyor, konum değiştiriyor, ilişkileri farklılaşıyordu. Ve anlatıcı da onlarla birlikte yaşlanıyordu.

Başkahraman ile anlatıcıyı birleştiren "ben" in Proust'ta yeni bir kimliği vardı. Roman sanki Sainte-Beuve'e Karşı denemesinde savunduğu "toplumsal ben" ile "mahrem ben" arasındaki farkın bir uygulamastıydı.

Kayıp Zamanın İzinde konusunda yapılan özgün çalışmalar Proust'un yalnız roman sanatına getirdiği yenilikleri, onu diğer romancılardan ayıran özellikleri bilimsel olarak, yansız bir biçimde açıklamakla kalmayıp, onun niçin büyük bir yazar olduğunu da göstermektedir.

AYŞE (EZİLER) KIRAN

"Arzu çiçek açtırır, sahiplenme ise her şeyi soldurur." Marcel Proust

Marcel Proust çok ayrıcalıklı bir ailenin oğlu olarak dünyaya geldi. Annesi, çok varlıklı ve kültürlü bir ailenin kızıydı. Babası, mütevazı taşralı bir ailenin çok başarılı oğluydu, saygın bir doktor ve bilimadamıydı. Babasının ailesi gelinlerini

pek benimsemeseler de genç *Proust* ailesini birçok kez Illiers'de ağırladılar.

Proust, bugünkü adıyla Illiers-Combray'a yalnızca çocukluğunda gitmiş olsa da bu kasaba ve çevresinde yapılan geziler, baba evi, orada pişen yemekler, çörekler *Kayıp Zamanın İzinde*'nin¹ özellikle "*Combray*" başlıklı bölümü ve anlatıcının çocukluğunu şekillendirmiştir.

Proust'un astım hastalığının ortaya çıkmasından sonra gençlik yıllarında eşcinselliği de görünür oldu. Bilim ve siyaset çevrelerinde çok sayılan ve sevilen anne ve baba *Proust* bu durumdan çok büyük sıkıntı duyuyorlardı. Ba-

ba *Proust* oğlunun ikinci özelliğini kabullenip duruma kayıtsız kalmayı yeğledi. Anne ise oğlunun eşcinselliğini sanatla aşabileceğini, iyi bir yazar olacağına inancı ile yaşadığı sürece oğluna her konuda destek oldu.

Proust daha lise yıllarından başlayarak öyküler, denemeler yazıyor ve dar bir çevrenin ilgisini çekse de yayımlamayı başarıyordu. Bu gençlik yazılarında *Kayıp Zamanın İzinde*'nin izlekleri belirlemeye başlamıştı:

Yalnızlık, kıskançlık, eşcinsellik, sonradan görmelik, kendini beğenmişlik, görmemişlik, arkadaşlık, sanata düşkünlük, müzik bilgisi ve sevgisi... >>

İyi bir lise ve üniversite öğrenimi gören *Proust* uzak akrabası *Henri Bergson*'ın da öğrencisi oldu. Daha o yıllarda *Bergson*'ın geçmişin bulunamayacağı düşüncesini eleştirdi.

Proust ünlü aristokrat ve burjuva salonlarına, yemeklerine davet edilme, onlar için davetler vermeye, onları gözlemlemeye, inceden inceye eleştirmeye ve parodilerini yaymaya bayılıyordu.

YARIM KALAN ROMANI: JEAN SANTEUIL!

Bu dönemde çok fazla özyaşamöyküsel öge barındıran, zamandizinsel bir sıra izleyen *Jean Santeuil* başlıklı romanını yazmaya başladıysa da dört yıllık bir çalışmanın ardından romanını yarım bıraktı. *Jean-Yves Tadié*, yazarın romanını yarım bırakmasının bir nedeninin de anne ve babasının romanı okumalarını istememesi olabileceğini düşünmektedir.

Proust önce babasının ölümü ile derinden sarsıldı. Bu kayıptan sonra annesi ile birlikte ünlü İngiliz sanat felsefecisi *John Ruskin*'in *Amiens İncil*'i ve *Susamlar ve Zambaklar*¹² kendisinden daha iyi İngilizce bilen annesinin yardımıyla Fransızca çevirdi, önsözlerini ve açıklama notlarını yazdı. Bu iki çeviri, yazarın sanat anlayışına çok önemli katkıda bulundu.

Babasının ölümü üzerinden iki yıl geçmeden annesinin kaybıyla yıkıldı. Kendi isteği ile bir klinikte tedavi gördü. Artık başka bir insandı. Kendisi hemen ayrımsamasa da üzerinden önemli bir baskı kalkmıştı. Artık kendisi ile gurur duymak isteyen, kendisinden büyük başarılar bekleyen, bir işi olmamasından, eşcinselliğinden utanan ebeveynleri yoktu.

Salonlardan uzaklaşmaya, ünlü not defterlerini (*Cahiers*) tutmaya başladı. Bu defterlerdeki bazı sayfaları olduğu gibi *Kayıp Zamanın İzinde* de bulmak olasıdır. Aynı dönemde *Sainte-Beuve*'e *Karşı*³ deneme-eleştiri kitabını yazmaya başladı, daha az dışarı çıkmaya başladı. Buna karşılık mektuplaşmaları yoğunlaştı. Odası ile dış dünya arasındaki ilişkiyi neredeyse mektuplar ile sağlamaya başladı.

İki yıllık çalışmadan sonra *Sainte-Beuve Karşı*'yı da olduğu gibi bıraktı ve nihayet romanını yazmaya başladı sonra da romanının birinci cildi *Swannların Tarafı*'nı yayınlama arayışına girdi. *Proust*'un salonlardaki ünü, zenginliği, bir işi olmaması, daha önceki yapıtlarının o gün için moda-sının geçmiş olması bu ilk romanının yayımlanmasına yardımcı olmadı. En sonunda romanını *Grasset Yayınevi*'ne kendi parası ile bastırıldı.

SWANNLARIN TARAFI İLE KOPAN KIYAMET!

Mektuplarından anlaşıldığı kadarıyla *Proust* tüm etkili tanıdıklarını romanının tanıtılması için harekete geçirdi. Bunların arasında eski sevgili arkadaşı *Lucien Daudet* de⁴ vardı. Basın romanı olumlu, olumsuz eleştiriler ile ilgiliye karşıladı. *Lucien Daudet*'nin gayretleriyle roman *1913 Goncourt Ödülü*'nü alınca ünü ve saygınlığı iyice arttı.

Proust romanı için mektuplaştığı, görüştüğü kişilerden çok ince ayrıntılı bilgiler almaya sürdürüyordu. Bu bilgilerin ne kadarını, romanının neresinde kullandığını yalnız kendisi biliyordu. *Swannların Tarafı*'nın yayımlanmasından

sonra Paris sosyetesinde neredeyse küçük bir kıyamet koptu. Çünkü roman kahramanlarında kendilerinden özellikler bulan çok kişi gülünçleştirildikleri, aşağılandıkları, özel yaşamlarının sergilediği gerekçesiyle romancıya küstü. Bazıları da mektuplarıyla hesap sordular.

KAYIP ZAMANIN İZİNDE İLE MODERN ROMANI BAŞLATTI!

Aslında *Kayıp Zamanın İzinde* roman sanatının bir bölümünü kapatıyor, modern romanı başlatıyordu.

- Artık kahramanlar, *Honoré de Balzac*'ın, *Émile Zola*'nın kiler gibi romandan romana dolaşmıyor, rolleri değişmiyordu. Tek bir roman söz konuydu. Bu romanda kahraman yaşlanıyor, konum değiştiriyor, ilişkileri farklılaşıyordu. Ve anlatıcı da onlarla birlikte yaşlanıyordu.

- *Proust* kahramanlarını sinemadaki "montaj" tekniği ile oluşturuyordu: gerçek yaşamdaki modellerinin değişik özelliklerini (duruş, yürüyüş, gülümseme, giyim, sigara içiş, ayakkabı bağlama, müzik zevki, karakter özelliği, ev dekoru, bir elbisedeki küçük bir motif...) tek bir kahramanda birleştiriyordu. "Ah! Ama beni yazmışsınız" diyene "Hayır" diyerek kahramanın başka özelliklerini sıralıyordu.

'TOPLUMSAL BEN' İLE 'MAHREM BEN'!

- Başkahraman ile anlatıcısı birleşen "ben" in *Proust*'ta yeni bir kimliği vardı. Roman sanki *Sainte-Beuve*'e *Karşı* denemesinde savunduğu "toplumsal ben" ile "mahrem ben" arasındaki farkın bir uygulamasıydı.

Proust'a göre toplum içinde görülen yazar ("toplumsal ben") ile yazarın "mahrem ben" i birbiriyle karıştırılmamalıdır. "Toplumsal ben" e bakarak yazarın "mahrem ben" i değerlendirilmemelidir. Bu görüş modern eleştiriyeye yeni kapılar açmaktaydı. Ve *Proust* o zamana dek yapılmamış bir şeyi yaptı. *Kayıp Zamanın İzinde*'nin "Mahpus" başlıklı bölümünde, kahramanı *Albertine*, anlatıcı "ben" e "Marcel" diye hitap eder. O zamana dek okuyucu, anlatıcının adını bilmez. Nihayet *Albertine* 'in ağzından *Marcel* adı duyulur... Ama soyadı, o hiçbir zaman öğrenilemez.

KENDİNİ ROMANINA KATTI!

Kimi araştırmacılar bunun *Proust*'un yaptığı bir yanlışlık, unutkanlık olduğunu savunsalar da *Proust*'un böyle bir dikkatsizlik yapacağına inanmak biraz zordur. Yazar modern yazında son yıllarda kullanılmaya başlanan "metaleps" tekniğini kullanmış gibi görünüyor. Kendini romanına katmak.

Bir başka olasılık da sanat estetiği konusunda çok bilgili olan *Proust*, romanının bir yerinde ressamların yaptığı gibi imzasını atmış olabilir; yine kimi ressamların yaptığı gibi resimdeki kahramanlardan birine kendi özelliklerini ödünç vermiş olabilir.

- "Ben" diyen anlatıcının zamanı ve mekânı kullanımı çok dikkat çekicidir. Anlatıcı ben ya da *Marcel* aynı anda farklı zamanları, farklı yerlerde yaşayabilmekte, doğmadan önce yaşanmış olayları kendisi tanık olmuş gibi anlatabilmektedir. Bu özellik *Proust*'un anlatıcı "ben" e tanıdığı büyük özgürlükten kaynaklanmaktadır.

- *Proust*, *Antoine Bibesco*'ya yazdığı bir mektubunda romanında adını vermeden kullandığı "istençli bellek" ile "istenç dışı bellek" arasındaki ayrımı anlatır. Birincisi zekânın ve gözlerin belleği olup yalnızca görüntüleri verir, geçmişini gerçeklikten koparır oysa ikincisi bir koku, bir tat, bir dokunuş, bir ses, bir görüntü ile birdenbire denetimsiz olarak geçmişini insana yeniden sunar. İşte o zaman anımsanan geçmişin yaşanan geçmişten ne kadar farklı olduğu ortaya çıkar.

Proust'a göre istençli bellek kötü bir ressamın gerçekdışı renkleri gibidir. *Proust* bes duyuyu, zaman ve duygular arasında bir ilişki kurarak anlatıcının hiç beklemediği bir anda bir koku, bir tat, bir dokunuş, bir görüntü, bir ses ile bir anda zihninde, bilincinde hem geçmiş zamandan bir anıyı gözleminde önünde canlandırır hem de unuttuğunu sandığı bir duyuyu (mutluluk, hüznün, sıkıntı, heyecan...) yeniden yaşatır.

Eşitlenmemiş bir parke taşına ayağı değen (dokunma duyusu) anlatıcı Venedik'te *San Marco Kilisesi*'nin *Vaftizhanesi*'nde

duyduğu hazza, mutluluğu; bir kaşığı porselen tabağa vurduğu anda duyulan sesin bir garda memurun trenin tekerliğine vurduğu anda çıkan sesi (işitme duyusu) ve o anda duyduğu heyecanı; sert kolalı bir peçetenin *Balbec*'teki otelin nemli havularını (dokunma duyusu), okyanusu (görme duyusu) ve o anda duyduğu rahatlama duygusunu; bitki çayına batırılan madren kurabiyesinin koku ve tadının *Combray*'deki çocukluk günlerini (koku, tat ve görme duyusu) anımsatması gibi. Kısacası geçmiş zaman ile şimdiki zamanın bir anda çarpışmakta şimdiki zamanın duyuları geçmiş zamanın hem duyularını hem de duygularını şimdiki zamanda buluşturmaktadır.

Kısacası duyular duyguları çağırarak nesnelere, mekân... Bilinen zamanın dışında, ne geçmiş ne gelecek olmayan bir zamanda yeniden yaşatmaktadır.

- *Proust* büyük bir ustalıklı özel yaşamını, duygularını, gözlemlerini, eleştirilerini, alaylarını, taklitlerini gerçek dünyadan koparak kurmacaya dönüştürmüş, kurmaca dünyasına yerleştirmiş, derinlerdeki "ben" ini, kimlik bunalımını yazınsal bir yapıta dönüştürerek *Serge Dubrovsky*'nin yazınsal bir tür için önerdiği "autofiction" (kurmaca özyaşamöyküsü) türüne giden yolları açmıştır.

Bu özellikler yirmi birinci yüzyılın romanının artık oluşturucu özellikleri olduğu için günümüzde özgün görünmeyebilir, ama o zaman için yazarının yaratıcı gücünü ve cesaretini ortaya koymaktadır.

KAYIP ZAMANIN İZİNDE UNUTULMASA BİLE ÜZERİNDE PEK TARTIŞILMADI! CELINE AĞIR ELEŞTİRDİ, SARTRE ÜÇÜMSEDİ!

Romancı, eli iki yıllık yaşasının son on dört yılını verdiği romanını tamamlamadan öldü. Romanın son üç cildi ölümünden sonra yayımlandı.

Artık yapıtının tanıtılması, eleştirilmesi için uğraşan *Proust* yoktu. Eleştirilen romanının denetiminden geçmemiş bir yapıtı değerlendirmekten çekindiler. Böylece *Kayıp Zamanın İzinde* unutulmasa bile üzerinde pek tartışılmadı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iki ünlü yazarın bakış açısı da *Proust*'un yararına olmadı. Nazi taraftarı, Yahudi düşmanı olduğu bilinen *Louis-Ferdinand de Céline*, *Proust*'u, romanını, araştırmacılarını, romanını sevenleri çirkin sözcük oyunları ile çok ağır biçimde eleştirdi. *Jean-Paul Sartre* ise değerlendirme yapmaktan çok dolaylı olarak olumsuz göndermeler yapmayı, "burjuva bir yazar" olarak küçümsemeyi seçti.

Dilbilim çalışmalarının çoğalması, yapısalcılığın giderek kendisini bir yöntem olarak dayatmasıyla göstergebilim, anlambilim, yeni yazınsal ve yeni eleştiri yöntemleri varoluşçu akımı gölgelemeye başladı.

Tam bu sıralarda *Proust*'un isteğine karşı yakılmamış, karma karışık bir halde kalan *Jean Santeuil* (1952) ve *Sainte-Beuve*'e *Karşı* (1954), *Proust*'un not defterleri ve bazı mektupları bulundu ve yayımlanmaya başladı.

Yazın çevreleri ve uzmanlar yeni bakış açılarıyla yeniden *Proust*'a döndüler. Bunların başında göstergebilimci *Roland Barthes*, dilbilimci *Julia Kristeva*, *Dominique Maingueneau*, felsefeci *Paul Ricœur*, *Walter Benjamin*, *Anne Henry*, yazınsal bilimci *Gérard Genette*, *Jean Yves Tadié*, *Antoine Compagnon*, *Jean Milly*, *Haruhiko Tokuda*, yazın eleştirmeni *René Pomeau*, *Luc Fraisse*'i saymak olası.

Kayıp Zamanın İzinde konusunda yapılan özgün çalışmalar *Proust*'un yalnız roman sanatına getirdiği yenilikleri, onu diğer romancılarıdan ayıran özellikleri bilimsel olarak, yansız bir biçimde açıklamakta kalmayıp onun niçin büyük bir yazar olduğunu da göstermektedir. ■

¹ *Proust M. / Kayıp Zamanın İzinde (Swann'ların Tarafı, Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde, Guermantes Tarafı, Sodom ve Gomorra, Mahpus, Albertine Kayıp, Yakalanmış Zaman) / Çev. R. Hakmen / Yapı Kredi Yay. / İstanbul, 2020.*

² *Ruskin J. / Susam ve Zambaklar / Çev. E. M. Benzer / Şule Yay. / İstanbul, 2015.*

³ *Proust M. / Sainte-Beuve'e Karşı / Çev. R. Hakmen / Doğu Batı Yay. / Ankara, 2006.*

⁴ *Alphonse Daudet'nin küçük oğlu.*